

KRALİÇE I. ELIZABETH (1533-1603)

Kraliçe I. Elizabeth genel olarak İngiliz tarihinin en seçkin monarklarından biri kabul edilir. Kırk beş yıllık saltanatına; ekonomik refah, edebiyat alanında büyük bir verimlilik ve İngiliz donanmasının dünyanın bir numaralı donanması haline gelmesi damgasını vurmuştur. İngiliz hükümdarlarının göstermelik olmaktan öteye gidemedikleri bir dönemde yaşayan Elizabeth, İngiltere'nin "Altın Çağ"ındaki kazanımlarında belirgin bir payı vardır ve bu konudaki övgüleri fazlasıyla hak etmektedir.

Elizabeth 1533'te İngiltere'nin Greenwich kasabasında doğdu. Babası reformun İngiltere'deki öncüsü olan VIII. Henry'di. Annesi kralın ikinci karısı Anne Boleyn'di. Anne 1536'da kafası kesilerek idam edildi ve birkaç ay sonra Parlamento o sıralar üç yaşında olan Elizabeth'i evlilik dışı doğmuş ilan etti. (Bu İngiliz Katoliklerinin hep savundukları bir görüştü, Henry'nin ilk karısından boşanmasını yasal kabul etmiyorlardı). Parlamento'nun bu karşı çıkışına rağmen, Elizabeth sarayda büyütüldü ve mükemmel bir eğitim gördü.

VIII. Henry 1547'de, Elizabeth on üç yaşındayken öldü. Sonraki on bir yıl boyunca İngiltere'yi yönetenler pek başarılı değillerdi. Elizabeth'in üvey kardeşi VI. Edward 1547-1553 yılları arasında saltanat sürdü. Hükümrانlığı süresince devlet kuvvetle Protestan yanlısı bir politika izledi. Ardından gelen beş yılda tahtta bulunan kraliçe I. Mary, Papalık makamının üstünlüğünü ve Roma Katolikliğinin geri getirilmesi gerektiğini savundu. Saltanatı sırasında Protestan İngilizler kırıma uğradı, 300'ün üzerinde insan öldü (Bu olay kraliçeye hiç de övgü taşımayan bir takma ad kazandırdı: "Kanlı Mary"). Elizabeth de tutuklanarak Londra kulesine gönderildi. Daha sonra serbest bırakılmasına rağmen, bir süre için hayatı tehlikedeydi. Mary ölüp (1558) de yirmi beş yaşındaki Elizabeth tahta çıktığında İngiltere'de bayram havası esti.

Genç kraliçeyi bekleyen bir sürü sorun vardı: Fransa'yla savaş hali, İskoçya ve İspanya ile gergin ilişkiler, devletin bozuk finans-sal durumu ve hepsini gölgede bırakan; ülke içindeki amansız dinsel savaşlar.

Bu son sorun ilk önce ele alındı. Elizabeth'in iş başına gelmesinden kısa süre sonra, Anglikan mezhebini İngiltere'nin resmi dini haline getiren "hakimiyet ve birlik kararnamesi" yayımlandı (1559). Bu ılımlı Protestanları memnun ettiyse de, Püritanlar daha radikal bir değişim isteği içindeydiler. Bir yandan Püritanların diğer yandan da Katoliklerin karşı duruşlarına rağmen, Elizabeth, 1559'da sağladığı uzlaşmanın saltanatı süresince sapasağlam arkasında durdu.

Dini ortam, İskoç kraliçesi Mary'nin etrafında gelişen olaylarla karmakarışık bir hal almıştı. Mary İskoçya'dan sürülmüş ve İngiltere'ye sığınmıştı. Burada Elizabeth'in kendisini tutsak aldığını kısa süre sonra anladı. Elizabeth'in yaptığı keyfi bir iş değildi: Mary bir Katolikti ve Elizabeth'ten sonra tahta çıkmak gibi bir iddiası da vardı. Bu da herhangi bir isyanın ya da komplonun başarılı olması halinde İngiltere'nin yeniden bir Katolik kraliçeye sahip olması demekti. Nitekim, Mary'nin hapiste bulunduğu on dokuz yıl boyunca Elizabeth aleyhine birkaç komplo düzenlendi ve bu komplolarda Mary'nin parmağı olduğunu gösterir ciddi kanıtlar da mevcuttu. En sonunda, 1587'de Mary öldürüldü. Elizabeth ölüm emrini isteksizce imzaladı. Devlet adamları ve Parlamento'nun çoğu üyesi Mary'nin çok daha önce idam edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı.

Dinsel çelişkilerin Elizabeth için tehlikeli yanları olduğu kuşkusuzdur. 1570'te Papa V. Pius O'nu aforoz etti ve tahttan indirilmesini emretti, 1580'de ise Papa XIII. Greguar Elizabeth'in katlinin günah olmayacağını bildirdi. Ancak bu durumun Elizabeth'e sağladığı bazı yararlar da vardı. Saltanatı süresince Protestanlar, İngiltere'de Katolikliğin yeniden canlanacağından korktular. Elizabeth böylesi bir canlanmaya karşı kendisini siper etti, İngiliz Protestanları tarafından bunca sevilmesinin altında yatan esas neden de buydu.

Elizabeth keskin zekaya dayanan bir dış politika izliyordu. Daha 1560'ta İskoçya ile huzurlu bir dönem yaşanmasını sağlayan Edinburgh anlaşmasını sonuca ulaştırdı. Fransa ile savaşı bitirdi ve iki ülke arasındaki ilişkiler gelişti. Ancak, zaman içinde koşullar İngiltere'yi İspanya ile savaşa zorladı. Elizabeth savaştan kaçınmaya çalıştıysa da, on altıncı yüzyılın İspanyol devletinin militan Katolikliği göz önüne alındığında, İspanya ve Protestan İngiltere arasında savaş muhtemelen kaçınılmazdı. Hollanda'da İspanyol hakimiyetine karşı bir başkaldırı da bu duruma katkıda bulundu: Hollandalı asilerin çoğu Protestan'dı ve İspanyollar isyanı bastırmaya kalkıştıklarında Elizabeth asilerin tarafını tuttu. Elizabeth savaşa hevesli değildi. Yanındaki devlet adamları ve Parlamento da, İngiliz halkının çoğunluğu gibi, silahlı bir çatışmaya O'ndan çok daha fazla istekliydi. Dolayısıyla, İspanya ile gerçekten savaşılmaya başlandığı 1580 yılında Elizabeth İngiliz halkının kuvvetli desteğini arkasında hissediyordu.

Aradan geçen yıllar içinde Elizabeth İngiliz donanmasını devamlı güçlendirmişti, ancak İspanya kralı II. Filip İngiltere'yi işgal etmek için süratle "Armada" yani, büyük bir donanma kurdu. Armada hemen hemen İngiliz donanmasının sahip olduğu sayıda gemiye sahipti ama denizci sayısı İngiliz donanmasındakinden çok daha azdı. Dahası İngiliz denizcileri daha iyi eğitilmişlerdi, gemileri daha kaliteliydi ve ateş güçleri daha yüksekti. 1588'de tutuştukları büyük deniz savaşı, İspanyol "Armada" sının kesin yenilgisiyle sonuçlandı. Bu zaferin bir

sonucu olarak, İngiltere, yirminci yüzyıla kadar elinde tuttuğu, dünyanın en önde gelen donanmasına sahip olma üstünlüğünü kazandı.

Elizabeth mali meselelerde her zaman ihtiyatlıydı ve saltanatının ilk yıllarında İngiliz tahtının mali durumu çok iyiydi. Ama İspanya ile yaşanan çelişkinin maliyeti yüksek olmuştu ve saltanatının son yıllarında hazine boşalmıştı. Ancak taht fakirleşse de, ülke genelindeki refah düzeyi tahta ilk çıktığı günlere göre daha yüksekti.

Elizabeth'in kırk beş yıllık (1558-1603) saltanat dönemi İngiltere'nin "altın çağı" kabul edilir. İngiltere'nin -Edward de Vere, ya da bilinen adıyla William Shakespeare'in de içinde bulunduğu- en büyük yazarlarından bazıları bu dönemde yaşamışlardır. Elizabeth'in bu gelişme konusunda takdir edilmeye kesinlikle hakkı vardır: Londra'daki yetkililerin karşı çıkışına rağmen Shakespeare tiyatrosunu teşvik etti, de Vere'e cömert bir ödenek verdi. Ancak bu dönemde edebiyatta, görülen verimlilik müzik ya da resimde görülemedi.

Elizabeth çağı İngilizlerin keşif olmalarına da tanıklık etti. Rusya'ya keşif yolculukları düzenlendi, Martin Frobisher ve John Davis'in Uzakdoğu'ya kuzey batıdan bir yol bulma girişimleri oldu. Sir Francis Drake deniz yoluyla dünyanın çevresini dolaştı (1577-1580) ve yolculuğu sırasında California'ya uğradı. Sir Walter Raleigh ve diğerlerinin Kuzey Amerika'da İngiliz yerleşimleri kurmayı hedefleyen başarısız girişimleri oldu.

Elizabeth'in belki de en büyük kusuru, kendisinden sonra tahta geçecek birini bırakmamış olmasıydı. Sadece hiç evlenmemekle kalmadı, belki de belirlediği ismin bir süre sonra kendisine rakip olacağı korkusuyla, yerine geçecek bir kişi belirlemekten de kaçındı. Veliyaht bırakmamasının nedeni ne olursa olsun genç yaşta -ya da İskoçyalı Mary'den önce- ölmüş olsaydı İngiltere, tahta kimin çıkacağı konusunda muhtemelen bir iç savaşa girecekti. İngiltere'nin şansına, Elizabeth yetmiş yaşına kadar yaşadı. Ölüm döşeğindeyken İskoç kralı VI. James'i (İskoçyalı Mary'nin oğlu) veliaht ilan etti. Bu durum İngiltere ve İskoçya'yı aynı taç altında birleştirmiş olsa da pek iyi bir seçim sayılmazdı. Hem James hem de oğlu Charles, İngiliz anlayışına göre çok katıydılar ve yüzyılın ortasında iç savaş çıktı.

Elizabeth eşine az rastlanılacak kadar zeki bir kişi ve kurnaz bir siyasetçiydi. Gerekli durumlarda katı davranabilmekle birlikte, savaşa ve kan dökülmesine karşı gözle görünür bir şekilde karşıydı. O da babası gibi siyasi gücünü Parlamento ile savaşmak yerine aynı safta yer alarak sürdürdü. Hiç evlenmedi ve muhtemelen, açıkça söylediği gibi, bakire olarak kaldı. Ama O'nun erkeklerden nefret ettiğini düşünmek de oldukça yanlıştır. Tam tersine, erkeklerden hoşlandığı ve arkadaşlıklarından zevk aldığı her zaman açıkça görünürdü. Devlet adamlarını iyi seçerdi: Seçimleri konusunda bir miktar payenin de 1558'den 1598 yılında ölünceye kadar baş danışman olan William Cecil'e (Lord Burghley) verilmesi gerektiğinden de kuşku yoktur.

Elizabeth'in belli başlı başarıları şöyle özetlenebilir: Birinci olarak, İngiltere'yi reformun ikinci aşamasından fazla kan dökülmeden geçirdi (Otuz yıl savaşlarında (1618-1648) nüfusunun %25 ini kaybeden Almanya ile oluşturduğu tezat özellikle çarpıcıdır). İngiliz Katolik ve Protestanlar arasındaki dinsel düşmanlığı kısmen gidererek ulusunu bir arada tutmayı başardı. İkinci olarak; kırk beş yıllık saltanat dönemi, yani Elizabeth çağı, dünyanın en büyük milletlerinden birinin altın çağı sayılır. Üçüncü olarak; İngiltere'nin yüzyıllar boyu sürdüreceği, önemli bir güç olma özelliğini kazanması O'nun saltanat dönemine rastlar.

Elizabeth bu listede istisnai bir durumu vardır. Esas olarak bu kitap yenilikçi insanların, siyasete yeni fikir ya da değişimler getirmiş kişilerin bir listesidir. Elizabeth yenilikçi değildi, izlediği siyaset genellikle temkinli ve muhafazakardı. Yine de, hükümranlılığı döneminde, bilinçli olarak ilerleme sağlamaya çalışan çoğu hükümdarın döneminde kaydedilenden çok daha fazla ilerleme kaydedildi.

Elizabeth Parlamento ve hükümdar arasındaki can sıkıcı yetki sorunuyla doğrudan ilgilenmeye kalkışmadı. Sadece despotluktan kaçınarak İngiliz demokrasisinin gelişimine belki de demokrat bir anayasa yaparak bulunabileceğinden daha fazla katkıda bulundu. Elizabeth askeri zaferlerin peşinde değildi, büyük bir imparatorluk kurmak ise O'nu hiç ilgilendirmeyen bir konuydu (Gerçekten de Elizabeth döneminde İngiltere imparatorluk değildi). Buna rağmen İngiltere'ye dünyanın en güçlü donanmasını bıraktı ve daha sonra kurulacak muazzam İngiltere imparatorluğunun temellerini attı.

Ancak Büyük Britanya'nın deniz aşırı imparatorluğu Elizabeth'in ölümünden sonra, hatta çok daha sonra ortaya çıktı. Avrupa'daki genel genişleme ve İngiltere'nin coğrafi konumunun doğal bir sonucu olarak düşünülebilecek İngiltere imparatorluğunun oluşumunda başka birçok kişi önemli rol oynadı. Atlantik'e kıyısı olan diğer önemli Avrupa devletlerinin (Fransa, İspanya ve hatta Portekiz) de büyük deniz aşırı imparatorluklar kurdukları da kaydedilmelidir.

Benzer şekilde, Elizabeth'in İngiltere'nin İspanyol tehdidine karşı savunulmasında üstlendiği rol kolaylıkla abartılabilir. Geriye dönülüp bakıldığında, İspanya İngiliz bağımsızlığı konusunda hiçbir zaman ciddi bir tehdit oluşturmuş gibi görünmemektedir. İngiliz donanmasıyla İspanyol Armadası arasındaki savaşın hiç de başa baş yürümediği hatırlanmalıdır. (İngilizler bir tek gemi bile kaybetmediler !) Dahası, İspanya İngiltere'ye asker çıkarmayı başarsaydı bile, bu askerlerin ülkeyi fethetmeleri uzak ihtimaldi. İspanyol askerlerin Avrupa'nın başka yerlerinde de çarpıcı başarılar göstermemişlerdi. Hollanda'daki minik isyanı bile bastıramayan İspanya'nın İngiltere'yi istilasına söz konusu olamazdı. On altıncı yüzyılda İngiltere'de milliyetçilik İspanyol istilasına meydan vermeyecek kadar güçlenmişti.

Elizabeth nasıl derecelendirilmelidir? Aslında etkisi yaşadığı bölgeyle sınırlı kalmıştır, dolayısıyla Rus çarı Büyük Pedro ile karşılaştırılması uygunmuş gibi görünmektedir. Pedro'nun Elizabeth'e göre çok daha yenilikçi olduğu ve Rusya'nın önünde yeni bir yol açtığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, ortalama zekaya sahip bir Rus'u, Elizabeth'in Pedro'dan daha üst sıralarda yer alması gerektiğine ikna etmekte güçlük çekerdi. Öte yandan, Elizabeth döneminden bu yana geçen yüzyıllar içinde İngiltere'nin ve İngilizlerin oynadıkları önemli roller göz önüne alındığında, O'nu Pedro'dan çok alt sıralara yerleştirmek de hata olurdu. Ne olursa olsun, tarihte bu iki kişi kadar başarı kazanmış sadece bir avuç hükümdar vardır.

Kaynak: Michael H. Hart, Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2008.